

РОЗДІЛ 9 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(71)-31.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.45>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПАТРИАРХАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ ГОМЕРА НА ЖІНОЧНІСТЬ У РОМАНІ МАРГАРЕТ ЕТВУД «ПЕНЕЛОПІАДА»

REINTERPRETATION OF HOMER'S PATRIARCHAL VIEWS ON FEMININITY IN MARGARET ATWOOD'S NOVEL "THE PENELOPIAD"

Єфремова О.В.,

orcid.org/0009-0005-1861-5147

аспірант кафедри англійської філології

Маріупольського державного університету

Стаття досліджує переосмислення класичного епосу Гомера про Одиссея та Пенелопу у сучасній літературній інтерпретації – романі Маргарет Етвуд «Пенелопіада». Авторка пропонує нове трактування традиційних образів і сюжетних ліній, зокрема змінює роль Пенелопи, надаючи їй власний голос і змінюючи акценти в оповіді. У класичній версії «Одіссеї» Пенелопа зображена як ідеальна дружина, що терпляче чекає повернення чоловіка, в той час як Одиссей постає героєм, що здійснює великі подвиги. Етвуд ставить під сумнів цю традиційну інтерпретацію, надаючи Пенелопі самосвідомість, амбіції та здатність маніпулювати, тим самим змінюючи її роль в міфологічній структурі. У творі авторка через феміністичну призму викриває патріархальні мотиви, притаманні оригінальній «Одіссеї», критикує традиційні уявлення про героїзм, вірність та гендерні ролі.

У статті також аналізуються літературні прийоми, які використовує Маргарет Етвуд для деконструкції класичного епосу, зокрема особливе значення надається поліфонічності наративу через введення дванадцяти повішених служниць, що виконують роль хору і коментують події з альтернативної точки зору. Цей хоровий елемент виступає як контрапункт до версії Пенелопи, підкреслюючи соціальну несправедливість і подвійні стандарти, яким піддаються жінки в античному суспільстві. Окрім цього, стаття розглядає, як роман змінює погляд на роль привабливості, жіночої конкуренції та класової нерівності. Пенелопа, яка усвідомлює свою непривабливість порівняно з Єленою, в той же час починає критикувати саму систему, що оцінює жінок за зовнішністю, вказуючи на обмеження, які вона накладає на їхню свободу ідентичності.

Таким чином, стаття аналізує, як Маргарет Етвуд через постмодерністську деконструкцію класичного епосу створює багатогранну картину гендерної ідентичності та пропонує нові перспективи для розуміння соціальних ролей і місця жінок в історії та літературі.

Ключові слова: деконструкція, постмодерністський роман, переосмислення образів, Маргарет Етвуд, Пенелопа.

The article explores the reinterpretation of Homer's classical epic about Odysseus and Penelope through the modern literary interpretation presented in Margaret Atwood's novel *The Penelopiad*. It offers a new interpretation of traditional characters and plotlines, notably changing Penelope's role by giving her a voice and shifting the narrative focus. In the classical version of *The Odyssey*, Penelope is portrayed as the ideal wife, patiently waiting for her husband's return, while Odysseus is depicted as the hero who undertakes great feats. Atwood questions this traditional interpretation, granting Penelope self-awareness, ambition, and the ability to manipulate, thereby altering her role in the mythological structure. Through a feminist lens, the author exposes the patriarchal motives inherent in the original *Odyssey* and critiques traditional notions of heroism, fidelity, and gender roles.

The article also analyzes the literary techniques used by Margaret Atwood to deconstruct the classical epic, with particular emphasis on the polyphony of the narrative through the introduction of twelve hanged servants who serve as a chorus and comment on events from an alternative perspective. This choral element acts as a counterpoint to Penelope's version, highlighting the social injustice and double standards that women in ancient society faced. Furthermore, the article discusses how the novel alters the view of beauty, female competition, and class inequality. Penelope, aware of her lack of attractiveness compared to her cousin Helen, begins to criticize the very system that evaluates women based on their appearance, pointing to the limitations it imposes on their freedom of identity.

Thus, the article analyzes how Margaret Atwood, through the postmodernist deconstruction of the classical epic, creates a multifaceted depiction of gender identity and offers new perspectives for understanding social roles and the place of women in history and literature.

Key words: deconstruction, postmodern novel, reinterpretation of characters, Margaret Atwood, Penelope.

Постановка проблеми. Проблема, яку піднімає наше дослідження, полягає в переосмисленні класичного епосу Гомера про Одиссея та

Пенелопу крізь призму сучасної літературної інтерпретації, представленої у романі Маргарет Етвуд «Пенелопіада». Традиційна гомерівська

нарація зосереджена на героїчних звершеннях Одиссея, тоді як Пенелопа постає у ролі зразкової дружини, що терпляче очікує на його повернення. Однак у творі Етвуд ці усталені образи зазнають критичного перегляду, що веде до деконструкції міфу та зміни акцентів у його інтерпретації.

Зокрема, Етвуд надає Пенелопі власний голос, дозволяючи їй розкрити свою суб'єктивність, внутрішній світ та власну оцінку подій, що традиційно подаються крізь призму Одиссея. Цей художній прийом дозволяє не лише розширити роль Пенелопи в міфологічній структурі, а й поставити під сумнів усталені уявлення про героїзм, жіночу мовчазність і суспільні ролі. Таким чином, дослідження спрямоване на аналіз того, як Маргарет Етвуд через деконструкцію класичного епосу трансформує традиційне уявлення про жіночий досвід, владу та наративні ієрархії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні варіації трансформації міфу про Пенелопу детально розглядає у своїй роботі «Postmodern Voices from Beyond: Negotiating with the Dead in Margaret Atwood's the Penelopiad» литовська дослідниця Рута Длапкаускайте (Rūta Dlapkauskaitė), а також американська дослідниця, філософ та гендерний теоретик Джудіт Батлер у своїй праці «Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity».

Постановка завдання. У дослідженні ми ставимо перед собою завдання: 1) розкрити значущість переосмислення стародавнього твору, який має сильний вплив на свідомість читача, в контексті сучасної культури та суспільства, де теми гендерної нерівності, ідентичності та індивідуальності є надзвичайно актуальними; 2) проаналізувати, які художні прийоми та методи використовує авторка постмодерністського роману при деконструкції класичного гомерівського епосу «Одіссея», розкрити сутність «руйнування» традиційних уявлень про героїзм, вірність і гендерні ролі.

Виклад основного матеріалу. Роман «Пенелопіада» Маргарет Етвуд, опублікований у 2005 році, являє собою постмодерністське переосмислення класичної «Одіссеї», яка розглядається крізь призму фемінізму. Етвуд розглядає міф з нових позицій, надаючи особливого значення жіночим голосам та досвіду, зокрема Пенелопи та її служниць, протиставляє їх традиційній інтерпретації.

Це зумовлено чітким авторським наміром: реорганізувати, доповнити та спростувати гомерівські патріархальні мотиви міфу про Одиссея, замінюючи всезнаючу, непохитну точку зору Гомера на феміністичну багатогранну перспективу. Етвуд ставить під сумнів офіційну, монополістичну вер-

сію розповіді про Одиссея Гомера, яка постає каноном, утілюючи ключові стереотипи патріархальної культури. Починаючи зі вступу до свого роману, авторка зазначає, що вона сама теж мала багато джерел натхнення, натякаючи на те, що міфологічний матеріал спочатку був усним, тобто не зафіксованим остаточно і його версії множилися.

Маргарет Етвуд підкріплює свою позицію «голосом» головної героїні – Пенелопи: «Історія, викладена в «Одіссеї», не витримує критики – там занадто багато невідповідностей» [1, с. 14], ця фраза, є чітким підтвердженням того, що оповідь Гомера про Одиссея, її чоловіка, який зробив з неї дурну і «вийшов сухим із води» як великий воїн і кмітливий, талановитий, винахідливий герой, відрізняється від версії Етвуд, де він постає як «хитрий Одиссей», «переконливий брехун» і «майстер маскування». Зображення Пенелопи в «Одіссеї» як вірної, постійної, розумної дружини також відрізняється від зображення її у «Пенелопіаді» як самосвідомої, самодостатньої, маніпулятивної, продуктивної та амбітної жінки – це можна розглядати як очевидну спробу змінити гендерні ролі, підірвавши фундамент міфу про Одиссея. На противагу образу класичної Пенелопи як всетерплячої, надійної, розуміючої дружини, етвудська Пенелопа повністю усвідомлює справжню суть свого чоловіка: «Я знала, що він хитрий і брехун, я просто не думала, що він застосує свої хитрощі та брехню на мені» [1, с. 20].

Пенелопа застерігає сучасних жінок не йти її шляхом, не закривати очі на те, що вона свого часу ігнорувала. «Чому вони не могли бути такими ж уважними, надійними і всетерплячими, як я?», «Не повторюйте мій приклад, хочу кричати вам у вуха – так, саме вам! Але коли я намагаюся кричати, це звучить нібито кричить сова» [1, с. 25]. Причина, чому Пенелопа не ставила запитань щодо «безпринципності» Одиссея, полягала в тому, що вона, як і всі жінки, «хотіла щасливих кінців», а щасливі кінці найкраще досягаються, коли тримаєш потрібні двері зачиненими.

Цією тезою авторка роману намагається донести, що мораль, яка прописана у міфах, є гнітючою і обмеженою, вона контролює поведінку людей і нав'язує їм певні ролі. Варто розповісти про те, як Пенелопу перетворили на історію, яку вона не хотіла б чути, історію, що не відповідає її справжній ідентичності та реальності: «Я зрозуміла, скільки людей сміються з мене за моєю спиною – як вони насміхаються, вигадують жарти про мене, як пристойні, так і брудні; як вони перетворюють мене на історію, або на кілька історій, хоча це не ті історії, які я хотіла б чути про себе» [1, с. 38].

У деконструйованій версії класичного епосу було кинуте виклик патріархальним стандартам жіночності, підтвердження цьому прописано у п'ятому розділі твору під назвою «Асфоделі». Пенелопа відмічає, як чоловіки «упадають» за її кузиною Єленою через її красу, саме через ці типові стандарти зовнішності наша героїня відчувається невпевненою жінкою, вона порівнює свої «хороші риси» з красою Єлени й відчувається пригнічено. Пенелопа продовжує особисто ненавидіти Єлену через це, замість того, щоб звинувачувати суспільну систему, яка змушує її почуватися нікчемною, бо вона не є найвродливішою, систему, яка оцінює жіночі якості, базуючись лише на їх привабливості для чоловіків.

Ідеал жіночності в образі Єлени Троянської втрачає значення, оскільки у романі Пенелопа доволі «прохолодно» реагує на перфекційність зовнішності Єлени: «У мене були інші справи, які займали мою увагу. І це підводить мене до теми мого шлюбу» [1, с. 41]. Ця лінія також чітко проявляється у розмові з чоловіком, коли вона розповідає йому про своє дитинство та юність: про те, що батьки не були до неї прихильні, відверто говорили про її пересічну зовнішність та батько чекав часу, щоб скоріше позбутись доньки. На що Одисей відповідав: «Не хвилюйся. Я б ніколи не кинув таку дорогоцінну дівчину в океан» [1, с. 49]. Реакція Одисея на кмітливості Пенелопи може свідчити про те, що не всіх чоловіків приваблює лише краса жінок. Етвуд не звільняє Єлену від її гріха використання чоловіків як приманки своєю вічною жіночою привабливістю, цим авторка руйнує ще один стереотип про жінок як пригноблених і підлеглих, підкріплюючи твердження, що жінки можуть бути такими ж сильними та харизматичними, як і чоловіки.

Авторка постмодерністського роману своїм наративом піддає критиці патріархальну ієрархію, яка визнає «повне право чоловіка на сексуальну свободу» [2, с. 107] і обмежує жінок гендерними просторами доброчесності, цнотливості та вірності, надаючи їм статус істоти нижчої. Так пише у своїй критиці стосовно роману Маргарет Етвуд гендерна дослідниця Джудіт Батлер. «Поки він насолоджувався кожною німфою та красунею, чи думав він, що я буду робити лише свій обов'язок? Поки кожен дівчину та богиню він хвалив, чи припускав він, що я висохну, як родзинка?» [1, с. 52]. Таким чином, Пенелопа, яка ставить під сумнів соціальну структуру домінуючого порядку, так і залишається небезпечно співучасною в ньому.

Соціальна та культурна конструкція гендеру, що відповідає патріархальним очікуванням та ідеологіям, наділяє чоловіків вищими та доміну-

ючими позиціями, де ніщо не забороняє їм «діяти як господарі, брати нижчих істот» [2, с. 97]. Тоді як для жінки існують суворі вказівки та закони, що охороняють їхню доброчесність і честь: «Вона повинна захищати свою доброчесність, свою честь. Якщо вона піддається, якщо вона падає – тоді як будь-яка провина, покладена на її завойовника, змішується з захопленням» [3, с. 141]

Слід додати один із найважливіших мотивів, який кардинально відрізняє постмодерністський роман «Пенелопіада» від класичної повісті про повернення Одисея до дому. Це лейтмотив «дарування» голосу дванадцяти повішеним служницям Пенелопи: «Мене завжди переслідують повішені служниці» [1, с. 67]. У другому розділі, що має назву «Лінія хору. Танці з мотузками», Етвуд вводить дванадцять служниць, які виконують роль грецького хору, традиційного елемента античної грецької драми, суперечачи та коментуючи версію Пенелопи про події. Служниці співають усну поезію на відміну від прози Пенелопи, «перетворюючи «Пенелопіаду» на поліфонічний наратив, де їхні дисидентські голоси суперечать автентичності сповіді Пенелопи» [5, с. 9].

Поки Пенелопа страждає через психологічні тиски її «жіночої долі», Етвуд показує, як порівняно з нею дванадцять служниць мають ще гірше становище. Вони страждають навіть більше за Пенелопу в суспільстві, домінованому чоловіками, бо їхній класовий статус обтяжений їх статтю.

В «Одісеї» дванадцять повішених служниць зображені як невірні та ганебні, бо вони вступали в інтимні зв'язки з деякими із претендентів на руку Пенелопи, але в «Пенелопіаді» їхній образ реконструйовано таким чином, що вони описані як жертви зґвалтувань з боку цих самих претендентів. Служниці стверджують, що вони «хотіли бути щасливими» [1, с. 72], як і будь-хто, навіть якщо вони належать до низького класу. Таким чином, служниці звинувачують свій низький статус, оскільки він зробив їх незахищеними від образ та інших форм дискримінації.

Драматичність ситуації поглиблює мотив несправедливого звинувачення та обмови. Тут маємо трансформацію авторського образу старої няні Одисея. Якщо у Гомера це безперечно позитивний образ, оскільки няня єдина, крім собаки, хто впізнав його за давнім шрамом після багаторічної подорожі. Образи няні та старого пса – це образи абсолютної вірності та відданості. У романі ж Етвуд няні відведено роль старої лиходійки. Таким чином, письменниця актуалізує мотив протистояння старої та молодої господинь: з одного боку, Пенелопи та дівчат-служниць, які були частиною світу Пенелопи, і старої няні, з іншого

боку, де остання втілює виразно патріархальні цінності, намагаючись контролювати Пенелопу. Одже, авторка робить няню утіленням патріархальної традиції, приписуючи їй мотив обмови та несправедливого звинувачення.

В «Одіссей» Телемах та його батько вирішили повісити служниць за зраду як чоловіки та господарі (за Гомером, убивство женихів та служниць-зрадниць – це справедлива помста, а отже, відновлення справедливості), у романі – через обмовляння та внутрішню конфронтацію Пенелопи і няні.

«Ви нас забули! А як щодо нашої справи? Ви не можете відпустити його! Він повісив нас холоднокровно! Нас дванадцять! Дванадцять молодих дівчат! Без причини!» [1, с. 78]. Служниці звинувачують Одіссея у їхньому вбивстві, намагаючись судити його замість того, щоб бути судженими, щоб отримати справедливість, на яку вони сподіваються. Варто відзначити, що як служниці, так і Пенелопа, «підривають» міф про Одіссея як «великого воїна» та «хитромудрого Одіссея» [4, с. 16], перетворюючи його на «Містера Ніхто! Містера Безіменного! Містера Майстра Ілюзій! Містера фокусника, онука злодіїв і брехунів!» [1, с. 52].

Твори Етвуд підкреслюють, що її героїні проходять трансформацію, яка дозволяє їм виправити свою гендерну ідентичність через переповідання своєї версії історії. Служниці в романі Етвуд змінюються порівняно з служницями в «Одіссей». У «Одіссей» вони існували для того, щоб їх убив Одісей як спосіб відновити соціальний баланс в домогосподарстві. Етвуд звільняє їх від цієї ролі, надаючи їм кілька сцен, щоб вони могли розкрити злочини, які з ними трапилися, і розповісти читачам про «справжні» події, що оточують Пенелопу, тим самим реконструюючи їхню гендерну ідентичність.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши роман відомої канадської письменниці, можемо зробити висновок, що цей твір є унікальним маніфестом фемінізму, що докорінно переглядає традиційні уявлення про жіночі ролі та героїзм. Відомий на весь світ і для всіх поколінь Одісей, який у класичному епосі виступає як великий герой, у творі Етвуд перетворюється на хитрого

маніпулятора, а його дружина Пенелопа – на самосвідому, активну та амбітну жінку. Через це авторка ставить під сумнів патріархальні уявлення про жіночу вірність і таким чином залишає читача у роздумах після прочитання роману.

Основним мотивом роману є переосмислення класичних гендерних ролей та викриття обмеженості традиційних моральних стандартів. Пенелопа в інтерпретації Етвуд зображена не як ідеальна дружина, а як жінка, яка розуміє маніпуляції свого чоловіка, що дозволяє читачам побачити її в іншому світлі. Через таку трансформацію авторка підриває уявлення про гендерні стереотипи, руйнуючи уявлення про жінок як тих, що повинні терпіти та бути покірними.

Важливим аспектом роману є те, як Етвуд надає голос не лише головним персонажам, а й служницям Пенелопи, які стають жертвами соціальних і гендерних норм. Їхні історії, що раніше були вигнані на маргінес, отримують можливість бути вислуханими, і це сприяє більш глибокому розумінню соціальної нерівності.

У контексті сучасних досліджень і теорій Джудіт Батлер та Рути Длапкаускайте, Етвуд продовжує тему руйнування патріархальних структур, розвінчуючи міфи про чоловіків-героїв і відкриваючи нові перспективи для розуміння жіночої ідентичності. У результаті «Пенелопіада» стає твором, який дає можливість зрозуміти не лише нову версію стародавньої історії, а й загальні процеси трансформації соціальних та культурних норм у сучасному світі.

Оскільки існують різні версії однієї й тієї ж історії, є й кілька перспектив на феміністичність. Переповідання «Одіссей» Маргарет Етвуд, де Пенелопа знаходиться в центрі уваги, а її дванадцять повішених служниць займають важливе місце, дає можливість читачам прочитати між рядків і зрозуміти, що відбувалося вдома під час відсутності Одіссея. Етвуд не лише зосереджується на деконструкції ідентичностей, але й висвітлює наслідки різних перспектив оповідання історії. Це дає можливість побачити різноманітні, численні прояви маскулінності та феміності, які представлені давно відомими для нас літературними героями в інших обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Atwood M. *Penelopiad*. Edinburgh-New York-Melbourne: Canongate, 2005. 82 p.
2. Butler, J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge, 1990. 170 p.
3. Dlapkauskaitė, R. Postmodern Voices from Beyond: Negotiating with the Dead in Margaret Atwood's the *Penelopiad*. *Literatūra*, vol. 49, no. 5, 1 Jan. 2007, pp. 138–146.
4. Homer. *The Odyssey*. Cambridge: Harvard University Press, 1919. 465 p.
5. Howells, C. A. Five Ways of Looking at The *Penelopiad*. *Sydney Studies*, vol. 32, 2006, pp. 5–19.